

ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSWIRTSCHAFT, RECHTSPFLEGE UND VERWALTUNG – (NE)OBYČEJNÉ OLOMOUCKÉ PERIODIKUM

LUBOMÍR NOVOTNÝ

Abstrakt: Krize habsburské monarchie na přelomu 19. a 20. století měla svůj odraz ve všech oblastech společenského života. Periodika tvořila hlavní tribunu pro veřejnou diskusi. Vedle žurnálů reagujících na každodenní události domácího i zahraničního charakteru vycházela v celostátním, ale i zemském a regionálním měřítku periodika, která se věnovala spíše trendům a procesům probíhajícím v globálním měřítku. Tuto roli plnil v olomouckých a středomoravských poměrech v letech 1899–1901 *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung*.

Klíčová slova: Kolonialismus, periodika, liberalismus, Češi, Němci, Čína, ekonomika.

I. ÚVOD

Nakladatelský dům Eduarda Hölzela založený v roce 1844 v Olomouci měl od počátku široký záběr. Knihy vydával, prodával, šířil, podílel se na jejich propagaci. A nejen knihy byly vývěsním štítem Hölzelova podniku. Když na olomoucké německé gymnázium nastoupil slovinsko-rakouský kartograf Blaž Kocen, tak se jednou z hlavních náplní produkce staly kartografické dokumenty. V letech 1848–1849, v 50. letech a opět od 60. let 19. století se na Hölzelově vydavatelském portfoliu podílela i periodika. *Sedlské noviny* a především *Die Neue Zeit* vytvořily v Olomouci velkou a silnou tradici německé liberální žurnalistiky. Úspěch podnikání Eduarda Hölzela vedl k přesunutí sídla firmy do Vídně, ale pobočka v druhém hlavním městě Moravy zůstala. Po smrti Eduarda Hölzela v roce 1885 se na vedení firmy podílel především jeho syn Hugo a Eduardův zeť Emil Kosmack. V olomoucké pobočce sehrával hlavní roli její prokurista Gustav Maruschka a od roku 1889 další zeť Eduarda Hölzela Carl Graeser. Když v roce 1895 zemřel Hugo Hölzel, dále Maruschkova role posílila, v roce 1897 se stal veřejným společníkem firmy a po finančním vyrovnání Emmou Graeserovou, rozenou Hölzelovou (manželkou Carla Graesera), a synem Eduarda Hölzela malířem Adolfem i výhradním majitelem olomouckého obchodu.¹ V názvu firmy ponechal osvědčenou značku Knihkupectví Eduarda Hölzela (Ed. Hölzel's Buchhandlung), ale činnost již samostatné olomoucké odbočky měl plně pod svou kontrolou. Právě za jeho vedení byly vydávány noviny *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung*. Ty vycházely v letech 1899–1901. Jednalo se o čtrnáctideník s nepřilíh obvyklým obsahovým zaměřením. Základní náplní tohoto žurnálu byla koloniální otázka. Jakým způsobem byla tato tematika pojata, jak editor informoval své čtenáře, na koho byly noviny cíleny, kdo se na jejich obsahu především podílel a v neposlední řadě jaký charakter měl tento žurnál v době mimořádně vyostřených česko-německých sporů v moravském smíšeném městě?

¹ Za údaje týkající se vlastnických poměrů Hölzelova olomouckého podniku poslední dekády 19. století děkuji kolegyni historičce Petře Kubičkové.

II. ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSWIRTSCHAFT, RECHTSPFLEGE UND VERWALTUNG – TVŮRCI

Hlavní postavou, odpovědným redaktorem, editorem byl olomoucký advokát Heinrich Hirsch narozený 25. srpna 1846 ve městečku Loštice v politickém okrese Zábřeh.² Jednalo se o muže židovského vyznání, jejichž počet v olomoucké advokátní profesi od 90. let 19. století rychle rostl.³ „Silné zastoupení židovských advokátů přitom značně přesahovalo procentuální zastoupení i nadprůměrně velké židovské komunity ve městě.“⁴ Dva trendy byly v olomoucké advokacii přelomu století zásadní. Německy mluvící advokátskou část tvořili v roce 1910 už jen právní zástupci židovského vyznání a právníci uvádějící českou obcovací řeč měli v celkovém počtu advokátů převahu.⁵ Sídlo své advokátní praxe uváděl Heinrich Hirsch v roce 1896 ještě ve Ztracené ulici vycházející z centrálního Horního náměstí, v letech 1899 a 1901 uváděl již za sídlo firmy Dolní náměstí 49 (48) a tentýž údaj měl k přečtení i v záhlaví novin, jež vedl.⁶ Na adrese Dolní náměstí 49 bydlel, vykonával advokátní praxi i řídil *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung*.⁷ Vedle Horního náměstí a k němu přilehajících ulic (České, Litovelské, Ostružnické, Ztracené apod.) patřilo Dolní náměstí k prestižním adresám. Můžeme tedy shrnout, že šéfredaktor listu patřil k olomoucké honoraci po stránce vzdělanostní, společenské, profesní a dá se předpokládat i finanční.⁸

- 2 SOKA Olomouc, Olomouc-město [okres] Olomouc [soudní okres] Olomouc [obec], č. popisné 19, sčítací operát 1900. Dostupné z: <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=2EEC632E7A8811E29A0B446D571394C661498&scan=189#scan188>.
- 3 RÁJA, M. *V čele občanských elit: advokáti a společnost na Moravě v letech 1869–1914*. Vydání 1. Brno: Matice moravská, 2015, s. 166. Knižnice Matice moravské; svazek 42.
- 4 RÁJA, M. *V čele občanských elit...*, s. 166.
- 5 RÁJA, M. *V čele občanských elit...*, s. 168 a 180. POKLUDOVÁ, A. *Formování inteligence na Moravě a ve Slezsku 1857–1910*. Vyd. 1. Opava: Slezské zemské muzeum, 2008, s. 45.
- 6 *Hudeczek's Adress-buch der königlichen Hauptstadt Olmütz für das Jahr 1896–1897*. Olmütz: Hudeczek, 1897; *Adressbuch der königlichen Hauptstadt Olmütz und ihrer Vororte*. Olmütz: Hölzel, 1901, s. 115 a 169; HUDECZEK, R. *Adressbuch der königlichen Hauptstadt Olmütz*. Olmütz: Selbstverlag von Kramář und Procházka, 1899. V roce 1913 je stále uváděn v Adresáři města Olomouce advokát Jindřich Hirsch, tentokrát již sídlící v Pekařské ulici č. 21, viz KUBIS, A. (ed.). *První český adresář města Olomouce a okresu*. V Olomouci: Nákladem Vydavatelského družstva sdružených spolků, 1913, s. 152. V roce 1915 pak ve dvojjazyčném seznamu moravských advokátů je uvedeno jméno Jindřich (Heinrich) Hirsch, rytíř řádu Františka Josefa, viz *Seznam advokátů koncem roku 1914 u advokátní komory na Moravě zapsaných a seznam kandidátů advokacie*. V Brně: Burkart, 1915, s. 5. Je pravděpodobné, že se jednalo o jednu a tutéž osobu. Tehdy již Hirsch stnul na prahu sedmdesátky.
- 7 SOKA Olomouc, Olomouc-město [okres] Olomouc [soudní okres] Olomouc [obec], č. popisné 19, sčítací operát 1900. Dostupné z: <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=2EEC632E7A8811E29A0B446D571394C661498&scan=189#scan188>.
- 8 Jeho byt měl celkem šest pokojů, dva předpokojy, kuchyň a v Hirschově domácnosti v roce 1900 sloužily dvě služky, jedna s českým a jedna s německým obcovacím jazykem, obě katoličky. Celkem byt obývalo v roce 1900 devět osob, jelikož manželé Hirschovi měli pět dětí (tři syny a dvě dcery). Manželka se narodila v roce 1858 ve slezské Opavě, všech pět dětí již v Olomouci, nejstarší syn Otto v roce 1886, lze tedy předpokládat, že Hirschova rodina žila v Olomouci přibližně od poloviny 80. let. SOKA Olomouc, Olomouc-město [okres] Olomouc [soudní okres] Olomouc [obec], č. popisné 19, sčítací operát 1900. Dostupné z: <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=2EEC632E7A8811E29A0B446D571394C661498&scan=189#scan188> a <http://digi.archives.cz/da/permalink?xid=2EEC632E7A8811E29A0B446D571394C661498&scan=186#scan185>.

Hinterdorfer Luban	Margit	206	/
Henschler Caroline	Reifen	2Tr. 632	/
Hinscht Konstantin	Leminghausgasse	203	/
Hipp Sebastian	Quellgraben	2Tr. 26 1/2 g.	/
Hirsch Anton	Apollonstrasse	173	/
"	Burke	2Tr. 169	/
"	Emme	2Tr. 169	/
"	Josif P.	2Tr. 19	/

Obrázek č. 1: Výřez se jménem Heinricha Hirsche z indexu sig. 2232, inv. č. 4065 ke sčítacímu operátu pro město Olomouc z roku 1900. SOkA Olomouc.

Vydavatelem novin byl knižní obchod Eduarda Hölzela sídlící na Horním náměstí číslo 8 vlastněný již dřívějším prokuristou Gustavem Maruschkou. Žurnál se tiskl u Josefa Groáka, vlastníka významné olomoucké tiskárny, židovského náboženství a německé obcovací řeči. Jeho tiskárna tiskla krom jiného i *Olomoucké noviny* vydávané v druhé půli 60. let, které otvíraly liberální éru česky psané žurnalistiky na střední Moravě po Říjnovém diplomu či *Mährisches Tagblatt* vycházející dlouhých 65 let 1880–1945.⁹ Tyto noviny představovaly po desetiletí pevnou součást německy psané moravské liberální žurnalistiky, oporu olomoucké německo-liberální radnice a symbol Groákova tiskařského domu. „Rodina Groáků patřila k významným olomouckým podnikatelským rodinám od roku 1864, kdy Josef Groák převzal koupí od knihtiskaře Antona Halausky jeho Knih-tiskařství olomoucké c. k. Františkovy univerzity, tedy knihtiskárnu, obchod s knihami, uměleckými předměty a hudebninami. Jeho knihtiskařský a litografický podnik se stal jedním z nejvýznamnějších v Olomouci. Josef Groák byl vydavatelem novin *Mährisches Tagblatt* (*Moravský deník*), členem olomouckého městského zastupitelstva, výboru Židovské náboženské obce v Olomouci a předsedou spolčenstva tiskařských živností.“¹⁰

Již z výše uvedeného je zřetelné, že ani na přelomu století, kdy liberalismus pozvolna ustupoval a na scéně se objevil šovinismus a na staletém antijudaismu vyrostlý antisemitismus

9 Liberální tvář si samozřejmě nezachoval až do svého konce, ale „... hlásnou troubou nacismu se stal až zásahem Henleinovy Sudetoněmecké strany v závěru roku 1938. Vycházel pak jen jako hlavičkový list brněnských Tagesboten až do dubna 1945.“ Viz NOVOTNÝ, L. – KORHOŇ, M. – TICHÁK, M. *Digimon: digitalizace a mikrofilmování moravských novin*. Vyd. 1. V Olomouci: Vědecká knihovna, 2010, s. 22.

10 Hugo Groák. ŽNO Olomouc. Dostupné z: <http://kehila-olomouc.cz/rs/soucastnost/stolpersteine-2/hugo-groak/> [cit. 2017-08-17].

a rasismus, tak Hölzelův podnik svou politiku nezměnil.¹¹ Ten zůstal věrný anacionálnímu (to ale neznamená, že národnostně bezbarvému) přístupu k podnikání. Hlavním cílem podnikání byla ziskovost, postupem času stále více spíše omezení prodělečných aktivit, ale i veřejný zájem a blaho. Hölzelova firma nadále vydávala na Moravě práce v obou zemských jazycích, spolupracovala se všemi schopnými osobnostmi bez ohledu na jejich národnost, jazyk či náboženské vyznání. Rakušanství firmy mělo přirozeně německý jazykový, kulturní a politicky liberální základ. Nicméně ani v dobách, kdy se mocnářství ocitlo v chronické krizi, nesklozlo knihkupectví Eduarda Hölzela ve snaze získat nové abonenty či příznivce na plochu tvrdého nacionalismu, šovinismu a antisemitismu. Na těchto základech začal podnik Ed. Hölzel's Buchhandlung vydávat v lednu 1899 *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung*.

III. ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSWIRTSCHAFT, RECHTSPFLEGE UND VERWALTUNG – OBSAHOVÁ STRÁNK A CÍLE

Heinrich Hirsch je po celé tři ročníky v záhlaví uváděn jako šéfredaktor, odpovědná osoba za obsah, sestavovatel a tvůrce celé vnitřní struktury listu. Většina textů je nepodepsána, jednotlivá čísla občas obsahují převzaté články z jiných periodik, pevnou část jednotlivých čísel tvořily dopisy čtenářů (taktéž anonymní, označování jsou jen literami jména a příjmení), přetisky významných projevů politiků (Goluchowski, Koerber, Vilém II.), texty věnující se soudobým dějinám, sociálním otázkám. Základ a tvář celého listu tvořily ovšem úvodníky reagující nikoliv na bezprostřední události, ale spíše trendy.

Úvodník prvního čísla pod názvem *Co chceme* naznačuje cíle tvůrců. Smysl svého počínu otcové zakladatelé viděli, krom samozřejmě toho, aby to byl podnikatelsky úspěšný podnik, v podpoře ekonomického myšlení v mocnářství. Pomocí: „Hospodářských článků, fejetonů, korespondence, zpráv ze zahraničí se budeme snažit hledat cesty a prostředky k posílení národní prosperity a národního hospodářství, k podpoře a povzbuzení průmyslu, živnosti a obchodu, a proto se budeme zabývat koloniálními a sociálně politickými trendy.“¹² Ekonomie, posilování právního státu, otázky spojené se sociálními reformami, zkvalitňování byrokracie – to měly být dle Hirsche a spol. hlavní nástroje k posílení mocnářství. V podstatě každé číslo proto obsahovalo články z těchto oblastí (exportní politika, celní problematika, finance, články o Napoleonovi III., Bismarckovi, Disraelim jako sociálních reformátorech), komentáře významných rozhodnutí rakouských soudů vyšších stupňů, články týkající se koloniální politiky z teoretické stránky i projevy těchto teorií v praktické politice západních států, texty vztahující se ke správnímu právu, komentáře k zákonům a nařízením vycházejícím ve sbírce zákonů apod.

Ekonomické informace, hospodářské teorie, poznatky z oblasti obchodního a správního práva, to vše sloužilo jednomu cíli. Jím byla snaha vychovávat veřejnost, formovat ji, apelovat na ni ve smyslu nutné potřeby koloniální politiky. Zorným úhlem této snahy byla politika Berlína. Změna německé zahraniční politiky po odchodu Bismarcka byla zřejmá. Z realistické kontinentální politiky, jejíž hlavní rys spočíval v udržení izolace Paříže a jejího ponoukání

11 Na Moravě byla síla německých liberálů větší než v Čechách. Liberální myšlenky na přelomu století sice získávaly nacionálnější obrysy a německý národně-liberální tábor se štěpil, ale dominance Deutsche Fortschrittspartei byla stále evidentní. Kupříkladu v zemských volbách v roce 1902 v německém táboře Všeněmci propadli, viz MALÍŘ, J. Politické strany na Moravě v období habsburské monarchie (Pokus o srovnání systému českých a německých stran na Moravě). In: *Mikulovské symposium. 22, Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Mikulov: Státní okresní archiv, 1993, s. 25. Nicméně tyto úspěchy byly vykoupeny nacionalizací pokrokářů a jejich rostoucí antislovanskou nechutí.

12 Was wir Allen. *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung*. 11. 1. 1899, roč. 1, č. 1, s. 1.

57755 B.

Nr. 1. Olmütz, 11. Januar 1899. I. Jahrgang

ZEITSCHRIFT

für

Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung.

Herausgeber: Dr. Heinrich Hirsch, Advokat in Olmütz.

Verlagsort: Olmütz, Oberer S. Hauptplatz, Nr. 41/42a.
Verlagsanstalt: H. Kerschbaum, Olmütz, Neuhof 19.

Inhalt: Was wir wollen. — Theoretische Colonialpolitik. — Unser Exkurs (Belgien). — Rechtspflege und Verwaltung. — Der neue Civilprocess. — Strittige Fragen. — Fragen der Stadt- und Landgemeindef-Verwaltung. — Feuilleton. — Correspondenz. — Gesetze und Verordnungen. — Die österreichisch-ungarische Colonialgesellschaft.

Was wir wollen

Olmütz, den 11. Januar 1899.

Mit dem heutigen Tage tritt die Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung in's Leben. Sie soll ein Organ für Colonialpolitik und Socialreform sein.

Die volkwirtschaftlichen Artikel, Feuilletons, Mittheilungen und Correspondenzen werden die Besprechung der Mittel und Wege zur Hebung und Befestigung des Volkwohlstandes und der Volkswirtschaft, zur Förderung und Belebung der Industrie, des Gewerbes und des Handels enthalten und desshalb von colonial- und socialpolitischen Tendenz sein.

Im Leben der grossen Völker und der modernen Staaten ist die Zeit der gegenseitigen nationalen und politischen Kämpfe im Wesentlichen vorüber. Die Aera der colonial- und socialpolitischen Auseinandersetzungen ist angebrochen und eine nationale Weltpolitik — auch die Oesterreich-Ungarns — muss zur Zeit von wirtschaftlichen, colonial- und socialpolitischen Gesichtspunkten geleitet und beherrscht werden.

Die Artikel für Rechtspflege und Verwaltung werden juristische Themen des Civil-, Straf- und öffentlichen Rechts des In- und Auslandes behandeln. Die Entscheidungen unserer höchsten Gerichtshöfe, deren Werth für Rechtspflege und Verwaltung ex professo feststeht, sind zugleich eine erziehlige culturhistorische Fundgrube von bleibendem Werthe. Dieser ebenso wichtige, wie interessante und bisher nur wenig oder gar nicht gewürdigte Gesichtspunkt wird von uns bei der Zusammenstellung und Auswahl der Judicate gebührend berücksichtigt werden. Der Nutzen einer solchen

Sammlung für die richtige Beurtheilung der unsere Zeit bewegenden wirtschaftlichen Triebkräfte braucht nicht erst besonders betont zu werden.

Das Gesagte wird hinreichen, den Inhalt und die Richtung der Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung anzudeuten. Die Gewähr für unsere Aeusserungen muss ebendies die Zukunft liefern. Wir schliessen mit dem Wunsche, dass gleichgesinnte Männer sich unseren Bestrebungen anschliessen mögen.

Theoretische Colonialpolitik.

Olmütz, den 11. Januar 1899.

Wenn wir in dieser Zeitschrift colonialpolitische Themen behandeln, so leitet uns das Gefühl des Patriotismus, Ideen bei uns populär zu machen, die zur Grösse der europäischen Staaten auf das mächtigste beigetragen haben und auch zur Grösse und zum Ruhme Oesterreich-Ungarns beitragen können. Ob man das nun durch Gründung einer Zeitschrift, einer Gesellschaft, einer Handels-Plantage in Afrika, einer Handelsniederlassung in Ostasien, oder wie immer es sei, that, es erscheint uns schon patriotisch, wenn in dieser Sache überhaupt etwas gethan wird, das dem allgemeinen Wohle von Nutzen sein kann. Heutzutage, wo jede Nationalität nur an sich denkt, darüber das Ganze vergisst und bekriegt, sind Ideen zu pflegen, die das Ganze zum Nutzen der einzelnen Theile im Auge haben. Solche Ideen sind die colonialpolitischen, und die Zeiten des Friedens, in denen wir leben, sind am besten geeignet, sie zu verwirklichen. Nur colonialpolitische Thaten allein sind es, die Oesterreich-Ungarn in das Konzert der Weltmächte einführen, seiner Landwirtschaft, seiner Industrie und seinem Handel zum Nutzen gereichen und aus der kleinlichen und kläglichen Politik des inneren Nationalitätenhaders heraus in die grosse Weltpolitik der europäischen Staaten hinüberführen können.

Obrázek č. 2: Titulní list prvního čísla novin s úvodníkem Co chceme. VKOL.

ke koloniálním aktivitám, přešlo Německo k politice světové. Tato politika měla své proměnné. Především vazba Berlín—Londýn procházela řadou turbulencí, přibližování a vzdalování se, snah o partnerství a vědomí rizik vzájemné konkurence. Pokud Francie a Británie vytvářely od 18. století velké koloniální říše, Rusko kolonizovalo východ a Kavkaz, tak Německo zůstávalo stranou. Habsburská říše potom představovala zcela speciální případ. Odchod z Německa a po roce 1867 vlastně i odcházení Vídně z Uher, rostoucí vnitropolitické potíže multinárodnostního

mocnářství, které v předlitavské části v 90. letech 19. století vrcholily, vedl různé společenské kruhy ke snaze hledat cestu jak z tohoto marasmu vybědnout. Jedním z navrhovaných nástrojů mělo být soustředění sil všech národů k ekonomickému prospěchu říše.

Olomoučtí liberálové vyznávali právě tyto ideje. Oni sami byli ve městě, v markrabství i mocnářství saturováni. Ovládali díky kuriovému volebnímu zákonu do samospráv olomouckou radnici a bránili územnímu rozšiřování města, tedy zformování Velké Olomouce (dokonce i nákupu uvolněných domů českými zájemci) a tím početnímu růstu české menšiny ve městě.¹³ V samotném markrabství jim ale bylo zřejmé, že počet obyvatel uvádějících německý obcovací jazyk klesá pod 30 %, tedy že bude nutné uzavřít s moravskými Čechy nějaký kompromis. Početní převaha moravských Němců na zemském sněmu dána 30 let zastaralým a již neudržitelným volebním řádem byla anachronismem. Trend byl jasný, ukazovalo se, že moravští Němci buďto uzavřou s moravskými Čechy nějaký kompromis, nebo perspektivně budou jen a jen ztrácet. Vyrovnaní sice bylo vyjednáno až v roce 1905, nicméně ovzduší se pro tento pakt utvářelo právě na přelomu století. V samotném Předlitavsku se již politická moc liberálům zcela vymkla z rukou, říšská rada byla téměř nefunkční, ministerští předsedové řešili kvadraturu kruhu především v jazykových otázkách v Čechách, na Moravě či v zemích, kde žili Slovinci. Zvnějšku se zdálo, že říše churaví, potácí se od krize ke krizi. To německé liberály znejišťovalo. Své pozice sice stále drželi (na radnicích klíčových moravských měst – Brna, Olomouce, Moravské Ostravy a Jihlavy, v obchodních a živnostenských komorách a dalších veřejnoprávních korporacích), ale budoucnost se jevila krajně nejistě. Nejen v některých alpských zemích a Čechách, ale i na Moravě. Vždyť v markrabství ztratili Němci radnice v Třebíči (1882), Kroměříži (1887), Prostějově (1892), Kyjově (1896), Litovli (1900).¹⁴ Lítý boj se vedl o městskou radu ve Vyškově či Hranicích. Tyto radnice nakonec Češi dobyli v roce 1906. Mezi olomouckými liberály se tak vytvářel pocit, že jejich záchranným kruhem nemůže být konkurence ve stupňování nacionalismu, ale naopak svedení veřejné energie předlitavských národů (a když ne všech, tak alespoň Čechů na Moravě) na hospodářskou trajektorii. *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung* byl právě takovým pokusem o zformování nové státní rezóny mocnářství.

Cíl tvůrců listu jasně směřoval k tomu, aby Rakousko-Uhersko nastoupilo „Weltpolitik“ cestu Vilémovské říše. Tu ovšem viděli jako přirozeně navazující na Bismarckovu koloniální politiku. Rok 1890 a odchod velkého kancléře do penze pro ně nebyl žádnou revolucí. Článek *Jak se Německá říše stala koloniálním státem* přibližoval olomouckým čtenářům německou cestu k „Weltpolitik“. Hirsch popisoval situace v říši v 80. letech a náhledy tehdejšího kancléře Bismarcka na koloniální dobrodružství. Bismarckovi Hirsch nerozuměl jako člověku, jenž by odmítal koloniální politiku, nýbrž akcentoval jeho náhled spočívající v tom, že pro Berlín není vhodné použít obdobný systém, jaký praktikují Britové.¹⁵ Tedy expediční sbory,

13 Olomouc jako statutární město měla své vlastní obecní zřízení a voleb do místní samosprávy se mohlo účastnit například v roce 1904 pouze 10,9 % obyvatelstva, přičemž i ve třetím sboru byla stanovena vysoká sazba platby přímých daní v podobě 6 zlatých ročně. Takovýto stav vyřazoval početné skupiny řemeslníků či živnostníků z podílu na řízení obecních záležitostí, viz KLADIWA, P. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914. I. díl, Vývoj legislativy*. Vyd. 1. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2007, s. 130–147.

14 KYOGOKU, T. Národní agitace a obecné školství na Moravě na přelomu 19. a 20. století. Boj o české dítě. In: BINDER, H. – KŘIVOHLAVÁ, B. – VELEK, L. (eds.). *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918: sborník z konference, (Praha, 18.–19. listopadu 2002) = Position of national languages in education, educational system and science of the Habsburg monarchy, 1867–1918: conference proceedings (Prague, November 18–18, 2002)*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003, s. 567.

15 Ti na stránkách *Zeitschriftu* tvořili, společně s Němci z hohenzollerské říše, dva hlavní inspirativní koloniální tábory. Francii Hirsch sice vnímal, ale v souladu s distancí německého náhledu na Paříž po roce 1870 jí nevěnoval tolik pozornosti.

garnizony, guvernéry, úředníky, obsazení a ochrana daného území, ale spíše aplikovat postup z počátků zámořských objevů a obchodování spočívající na principech východoindických společností.¹⁶ Zrození německé koloniální politiky bylo konečkonců spojeno s iniciativou jednolivce, brémského obchodníka Ernsta Lüderitze. Africké území Angru Pequena (nachází se v dnešní Namibii) vzala Německá říše pod svou ochranu v roce 1884. Ovšem teprve poté, co Bismarck v Londýně ověřil, že se jedná o území, kde Londýn nevykonává svoji svrchovanost a ani nepovažuje do budoucna za potřebné území zabírat.¹⁷ Tato obezřetná a ekonomicky úsporná politika by měla být cestou i pro Vídeň. Budování drobných zámořských kolonií (ve smyslu obchodních buněk) se mělo stát pro Rakousko otázkou přežití v budoucnosti. A v první řadě pro autora platilo, že: „Podpora toho, aby se z Rakousko-Uherska stala světová velmoc, v sobě zahrnuje i vyřešení problémů emigrace, socialismu a národnostní otázky.“¹⁸ Kolonialismus měl pro Hirsche jen pozitivita. Dokonce v něm viděl šíření pokroku a humanitu, aplikaci starořímské císařské ideje v moderním rakouském hávu.¹⁹ Hirsch tak vlastně lákal k spolupráci ty třídy a skupiny obyvatel, jež měly mít důvod být nespokojeny se svou situací, již prozatímně řešily vystěhovalectvím, příklonem k sociální demokracii či k národním hnutím. Dle něj jejich úsudek, že tyto nástroje pomohou vyřešit jejich postavení a sociální situaci, je omylem. Naopak vzájemná spolupráce na poli koloniální politiky jim přinese mnohem více. A nejvíce na tom všem měli vydělat velcí průmyslníci, jelikož platí a bude platit, že kdo nebude exportovat, zemře.

V tomto ohledu hrála na přelomu století klíčovou exportní roli Čína. Ta po překvapivě porážce ve válce s Japonskem v letech 1894–1895 ukázala svou slabost, čehož evropští velmocensť dravci okamžitě využili. Její parcelace na smluvním podkladě mezi evropské velmoci (ještě před boxerským povstáním)²⁰ a neúčast mocnářství na této hostině šéfredaktora *Zeitschriftu* řádně hnětla.²¹ V článkách *Zabraněná obchod v Číně* rozebírá praktické metody a způsoby jak v Číně obchodovat (roli kompradorů – tlumočnicků, zprostředkovatelů, lobbistů). Hirsch svými texty vlastně naplňoval potřebu interkulturního prvku pro podnikání, upozorňuje na uzavřené výhodné smlouvy pro Francii či Británii, na vzrůstající zájem Berlína o Dálný východ či na právní postavení cizinců v Číně. Hirschův rozhled byl vskutku globální a zároveň lokální. Snažil se totiž upozornit, že nejen stát má povinnosti na poli koloniální politiky, ale i že jiné subjekty by měly být aktivní. Přímo vyzýval olomouckou Obchodní a živnostenskou komoru, aby využila politiky otevřených dveří, jež v Číně panuje.²² Volal po přestavbě Rakouska v průmyslový stát „industrieller Staat“, přičemž ústřední myšlenkou a vodítkem pro všechny tyto cíle viděl v úzkém sepětí „im engen Anschlusse“ s Německou říší.²³ Tento stát zhmotňoval německým liberálům v habsburském mocnářství všechna

16 Wie das Deutsche Reich ein Colonialstaat wurde. *Zeitschrift...* 25. 1. 1899, č. 2, roč. 1, s. 9–10.

17 KNOPP, G. *Sen o světové říši: o koloniálních snech, válkách a dobrodružstvích císařského Německa*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2013, s. 26.

18 Wie das Deutsche Reich ein Colonialstaat wurde. *Zeitschrift...* 25. 1. 1899, č. 2, roč. 1, s. 10.

19 Die altrömische Kaiser-Idee und der Friede. *Zeitschrift...* 9. 8. 1899, č. 15, roč. 1, s. 113–114.

20 Kupříkladu Berlín získal území Ťiao-čou, tento „německý Hongkong“, již v roce 1898. Nerovná smlouva svěřovala území do německého pronájmu na 99 let, viz KNOPP, *Sen o světové říši...*, s. 99–100.

21 Název knihy kolektivu autorů z roku 2014 věnující se politice mocnářství na Dálném východě *Zdvořilý nežájem* docela přesně postihuje vídeňské manévry v této části světa. Rakousko-Uhersku vlastně vyhovovalo, že zde své síly váže Petrohrad a má tak na Balkáně relativní klid pro své kroky, viz SKŘIVAN, A. et al. *Zdvořilý nežájem: ekonomické a politické zájmy Rakousko-Uherska na Dálném východě 1900–1914*. Vyd. 1. Praha: Agentura Pankrác, 2014. 252 s.

22 Nordmähren und die Olmützer Handels- und Gewerbekammer. *Zeitschrift...* 10. 5. 1899, č. 9, roč. 1, s. 65–66.

23 Colonialpolitik und Oestereich-Ungarn. *Zeitschrift...* 23. 9. 1899, č. 16, roč. 1, s. 121–122.

pozitiva. Viděli v něm své rádce, pomocníky, vzor, posilu, jistotu a v posledku, pokud by Vídeň projevila snahu politicky zrovnoprávnit neněmecké národy v Předlitavsku, i ochránce. Pro německé liberály mělo Rakousko (v Uhersku již nerozhodovali) smysl jen potud, pokud v něm Němci drželi primární pozice. Jejich loajalita k rakouskému domu byla podmíněná, i když třeba k osobě císaře Františka Josefa I. i s emocionálním vkladem. Stejně tak to pravděpodobně cítil i Hirsch, který ovšem držel linii novin zcela oproštěnou od nacionalistických či snad šovinistických pútek. Jeho styl psaní a myšlení byl plně oddán pragmatismu, chladné ekonomické kalkulaci, snaze hledat smír a kompromis. Tato neemocionalita byla výhodou i nevýhodou. Výhoda spočívala v tom, že se *Zeitschrift* odlišoval od jiných listů tehdejší doby překypujících národními invektivami. Nevýhoda zase v tom, že pro Hirsche a lidi s ním spolupracující bylo mimo jejich myšlenkový horizont měnit státoprávní strukturu říše. Konstrukce mocnářství pro ně byla jednou provždy dána rokem 1867 a jen v tomto rámci hledali cesty vpřed.

Rok 1900 znamenal pro obsah listu jen málo změn. V prvním čísle, v promluvě ke čtenářům, vyslovil šéfredaktor přání, aby tento rok přinesl naplnění hesla *Viribus unitis*, a to právě na příkladu koloniální politiky. „Nesmíme už dále zůstatvat nečinnými diváky světové politiky, musíme mít globální aspirace a jsme přesvědčeni, že národy Rakousko-Uherska budou, *viribus unitis* pochodovat, aby tohoto cíle bylo dosaženo.“²⁴ Rok 1900 měl z hlediska světové politiky mocný náboj. Jednak Velká Británie utrpěla v jižní Africe několik porážek a v druhé búrské válce ztrácela svůj kredit. V druhé řadě v Číně vrcholilo boxerské povstání, které akcelerovalo krizi Říše středu a její další podrobení Západu.²⁵ Heslo povstání „Podpora Čchingům, smrt cizincům“²⁶ vhněla vodu na mlýnské kolo velmocem, které Čínu sítí smluv uzavíraných pod tlakem dělových člunů kontrolovaly.²⁷ Tyto faktory samozřejmě *Zeitschrift* nemohl přehlédnout. V domácí politice se ministerským předsedou stal Ernst von Koerber, člověk liberálního ražení, člověk s letitými zkušenostmi ze státní správy, organizačně i politicky schopný, o čemž svědčí i to, že byl premiérem celé čtyři roky. Koerber podobně jako Hirsch viděl v hospodářské oblasti jednu z hlavních medicín pro zklidnění rozhádané západní části říše. Posilou mu v tomto byli podnikatelé a hospodářské svazy z českých i alpských zemí. V letech 1897–1899 totiž došlo: „... k dalekosáhlému ochromení hospodářského života... Dvě významná provolání, jež v září 1899 vydalo 122 českých a národně nevyhraněných průmyslových a obchodních firem a v lednu 1900 více než tři tisíce podnikatelů v celém Rakousku, se obrátila na vídeňskou vládu a na poslance zemského sněmu i říšské rady s naléhavou výzvou k porozumění mezi národnostmi monarchie...“²⁸ Veřejná atmosféra jim kazila podnikání, obchod, poškozovala odbyt. „Politické reprezentace obou etnik se s úspěchem navzájem blokovaly, tu lobbingem, onde obstrukcí či bolestínskou absencí při sněmovních jednáních. Potřeby denní politiky, hospodářského rozvoje a sociálního pokroku musely být odročeny na neurčito. Z této patové situace vedlo jediné východisko – nalézt kompromis, oboustranně výhodný modus vivendi.

24 An unsere Leser. *Zeitschrift*... 10. 1. 1900, roč. 2, č. 1, s. 1.

25 Vraždy diplomatů z Německa a Japonska poskytly velmocem velmi vítanou zámlinku do čínských zmatků důrazně vstoupit. Nesměle se na vojenském zásahu podílelo i Rakousko-Uhersko, viz KOČVAR, J. Boxerské povstání v Číně, 1899–1900. *Historický obzor*. 2008, č. 9–10, roč. 19, s. 194–205.

26 FAIRBANK, J. K. *Dějiny Číny*. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 267. Dějiny států.

27 Nakonec i v zámoří statické mocnářství získalo po boxerském povstání koncesí v Tiencinu, viz SKŘIVAN, A. et al. *Zdvořilý nezájem...*, s. 79.

28 KOŘÁLKA, J. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Argo, 1996, s. 174.

Zkrátka dohodnout se. Cesty k vzájemné shodě byly v podstatě dvě. Jednou byla soukromá iniciativa samotných politiků... Druhou cestou byla dohoda za přímé asistence vlády...²⁹ Tedy Koerber.³⁰

V únorovém čísle roku 1900 se šéfredaktor zamýšlel nad největším předlitavským problémem. Vztahem mezi Čechy a Němci. V článku *Němci a Češi* uváděl některé argumenty, jimiž by se mohl tento poměr zklidnit a najít cesta k porozumění. Těmito spojnicemi měla být láska k vlasti, hospodářské zájmy a společné stranickopolitické cíle.³¹ Ovšem Hirschův výklad těchto z obecného hlediska bezproblémových pojmů opět naplňoval čistě liberálně-německý pohled. Kdo je vlastenec, musí podporovat Trojspolek, Češi by měli akceptovat převahu německého jazyka a vůbec nepomýšlet na šíření češtiny jako vnitřní úřadovací řeči či do armády (aféra hier-zde).³² Šanci na porozumění pak Hirsch viděl ve stranické spolupráci českých a německých liberálů.³³ Jejich sblížení by v jeho pohledu umožnilo zvýšit tlak na Maďary, kteří brzdí snahy o financování flotily, a tím se konečně naplnil kýžený cíl vnitřního klidu, jakožto předpokladu rakouského pochodu k „Weltpolitik“. Maďary vůbec Hirsch považoval za brzdu rozvoje mocnářství, za přítěž a sobeckou entitu, jež kromě Uher žádný jiný zájem nemá. V těchto větvích cítíme nechuť průmyslových předlitavských kruhů vůči tvrdě obhajovaným nárokům agrárních subjektů z Uher. Zájem předlitavského průmyslu, tedy hlavně podnikatelů z českých zemí, Dolních Rakous a Vídně se s Maďary pravidelně srážely při delegačních vyjednáváních.³⁴ Hirsch vemlouvavě označuje Čechy a Němce za vysoce rozvinuté národy, jejichž zájmy jsou v oblasti hospodářské a koloniální často shodné. Proč

29 VELEK, L. Koerberovy česko-německé smířovací konference 1900. Jejich prosazení, průběh a ztroskotání. *Časopis Národního muzea. Řada historická*. Praha: Národní muzeum, 1999, roč. 168, č. 1–2, s. 29.

30 Ten se chopil návrhů z předchozího desetiletí od punktací, přes Badeniova nařízení, Gautschův kompromis a snažil se hledat pro Čechy i Moravu smír v návrzích tzv. národnostní autonomie. Jejím principem pro Čechy byla vždy parcelace království s tím, že zemská úroveň měla být sice zachována, ale větší pravomoci měly dostat nově zřízené kraje. Na Moravě se cesta ubírala jiným směrem, nikoliv územním, ale k tzv. národnostním katastrům a zároveň dvojjazyčnosti. Součástí všech těchto řešení pak byly otázky jazykové, školské, kulturní a volební řádů. Státoprávní otázky přirozeně nemohly v takovémto kompromisu hrát nijakou úlohu. Ani pax Koerberiana se v Čechách nepodařilo prosadit, na Moravě ke kompromisu došlo. K tématu existuje řada literatury, za všechny klasické Křenovy či Kořalkovy práce, viz KŘEN, J. *Konfliktní společenství Češi a Němci 1780–1918*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990, s. 280–295; KOŘALKA, J. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914...*, s. 166–175. K průběhu vyrovnávacích vyjednávání na Moravě a jeho výsledkům souhrnně sborník FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ, J. (eds.). *Moravské vyrovnání z roku 1905 – možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě: sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané ve dnech 10.–11. listopadu 2005 v Brně*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2006. 387 s.

31 Deutsche und Tschechen. *Zeitschrift*. ... 14. 2. 1900, roč. 2, č. 3, s. 17–18.

32 Tohle nesl nesmírně citlivě císař. O tom svědčí i hostina u panovníka v lednu 1900 (tzv. cercle). Zde došlo k verbálnímu střetu mezi Františkem Josefem I. a poslancem Adolfem Stránským, který se odvážil citovat slova z ústavy o jazykové rovnoprávnosti, na což císař reagoval dotčenými slovy plnými povýšenosti o „advokátských zchytalostech“, viz VELEK, L. *Koerberovy česko-německé smířovací konference 1900...*, s. 30.

33 Místo toho se paradoxně rozcházele cesty českých a moravských liberálů slovanského původu. Moravané postupně opouštěli symbolické pole jazykových požadavků. Byli v tomto ohledu ochotní ke kdejakým ústupkům. Za vnitřní úřadovací řeč moravští lidovci padnout nemínili. Hirsch evidentně cílil správným směrem. K politice mladočechů a moravských lidovců od roku 1898 viz MALÍŘ, J. Poměr moravské lidové a národní strany svobodomyšlné (mladočeské). *ČMM*. 1985, roč. CIV, č. 1, s. 55–78. Specifika moravského mladočeství tendujícího především ke školským a kulturním otázkám, přičemž výrazný vliv ve straně mělo agrární křídlo, viz MALÍŘ, J. *Mladočeská strana v Čechách a promladočeské strany na Moravě*. In: MAREK, P. a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Vyd. 1. Rosice u Brna: Gloria, 2000, s. 42–59.

34 Na počátku 90. let uznalo Rakousko-Uhersku Německo úlevy na celních tarifech. „Rakouskoněmecká buržoazie se tomu podvolila na nátlak zejména uherských velkostatkářů, kteří si od toho slibovali výrazné zvýšení vývozu svých zemědělských produktů do Německa.“ Takovýto postup šel proti zájmům předlitavských průmyslníků, viz PROKŠ, P. *Konec říše Habsburků: střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871–1918)*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2004, s. 90.

Nr. 11.

Olmütz, 13. Juni 1900.

II. Jahrgang.

ZEITSCHRIFT

für

Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung.

Ersteht an 2. und 4. Mittwoch
des jeden Monats.
Verantwortliche Redakteur
Königsberger Anstalt für Rechtspflege
Verlagsort Olmütz, Hauptplatz 12.

Herausgeber:
Dr. Heinrich Hirsch,
Advocat in Olmütz.

Verlagsort:
Olmütz, Oberstr. 5 (Postkass. Nr. 1012).
Telegraphen-Bezirks-Nr. 1012.
K. u. k. Postamt
in Olmütz, Hauptplatz 12.

Inhalt: Obstruction, Staat und Partei. — Graf Golubchowski und die Weltpolitik. — Marguła Bacquellum über das Budget des Ministeriums des Ackerbaus. — Ministerpräsident Dr. v. Koerber gegen die Obstruction. — Credit der Wiener Börse. — Haase oder Balase? — Erhöhung des Zolls auf Getreide?

Obstruction, Staat und Partei.

„Die Zukunft ist ein Schatten,
den die Gegenwart im Lichte des
Vergangenheit wirft.“

H. St. Chamberlain.

Der Grundgedanke des Consti-
tutionalismus ist doch der, dass
das Parlament über die Vorlagen
der Regierung nicht, im günstigen
oder im abfälligen Sinne, „ber-
scheit, dass es seinen Richterspruch
verweigere.“ Dr. v. Koerber.

Olmütz, den 13. Juni 1900.

Der Sturm der Obstruction rast über die Staaten
Europas. Er kam von England nach Oesterreich, von
dort nach Italien und beginnt nun in Deutschland
seine Thätigkeit. In den Dreieinigkeitsstaaten ist er noch
nicht gebändigt worden. In Oesterreich haben die
Tschechen die Deutschen in der Obstruction abgelöst
und die parlamentarische Lähmung dauert nun drei
Jahre. Italien hat den Stier bei den Hörnern gefasst.
Die Geschäftsordnung ist geändert worden und jetzt
erschaltet Italien nach Auflösung seiner Deputirten-
kammer zu Neuwahlen.* Die Obstruction in Deutsch-
land richtete sich gegen die „Lex Heinze“ und ist
geradezu populär geworden. Aber die Obstruction der
Liberalen in Deutschland kann morgen von der Ob-
struction der Conservativen und übermorgen von der
Obstruction des Centrums abgelöst werden und was
dann? Die Obstruction ist eine Krankheit der con-
stitutionellen Regierungsform, eine Revolution im Par-
lament, an die die constitutionellen Staatsmänner nicht
gedacht und die sie auch, als die Verfassungen ge-
geben wurden, nicht gekannt haben. Die Medizin wird
aus dem Staatsnothrecht genommen werden müssen
und die Staatsmänner werden sich zu beugen haben,
eine ordentliche Staatsnothrechts-Apotheke einzurichten.
In Oesterreich wird das noch seine besondere Schwie-
rigkeit haben, da wir bisher versäumt haben, uns den
Anschluss an die Weltpolitik der europäischen Staaten

* Die Wahlen haben inzwischen stattgefunden. An-
merkung der Redaction.

zu sichern. Deshalb ist auch die industrielle Hoch-
conjunctur an uns spurlos vorübergegangen. Der Sull-
stand der parlamentarischen Maschine bedeutet für
uns eine volkswirtschaftliche Krise, die eine allge-
meine Verarmung im Gefolge hat. Die österreichische
Rente geht an der Wiener Börse unaufhaltsam zurück,
der Staatscredit ist gefährdet. Dadurch wird unsere
Großmachtstellung tangirt. Der Gang der Staats-
maschine wird gehemmt, bis sie stille steht. Das Staats-
nothrecht wird daher nach unserer berechtigten
Meinung bald in Action treten müssen: aber wir müssen
die Zeit benutzen, das Verarmnis gut zu machen
und uns an der Weltpolitik beteiligen, weil nicht nur
der Staat, sondern auch die Völker leben wollen und
müssen. Alle Völker sind zur Mitarbeit an den
Werke der wirtschaftlichen und politischen Ausdeh-
nung berufen, es ist eine Kraftprobe unserer Monarchie,
sowohl ihrer Mittel wie ihrer nationalen Energie.

Berufen die Parteien im Sinne auf den Nationen,
die ihn bevölkern, so ist die Gefahr unmittelbar nahe,
bemerkt ein berühmter Staatsrechtler, dass sie den
Einen Staat auseinanderreißen. Soll die Einheit des
Staates gesichert bleiben, so müssen die Parteien die
verschiedenen Nationen, die in demselben geeinigt
sind, durchkreuzen und ihre Theile mit einander ver-
binden. Im Mittelalter hatten die Parteien noch einen
ruhigsten, nationalen oder ständischen Character. Es
ist ein politischer Fortschritt, wenn die Parteien nach
bestimmten Verfassungsprincipien sich zu scheiden be-
ginnen, wenn der politische Gedanke, nicht mehr die
bloße Ueberlieferung der Rasse und des Standes, die
Gleichgesinnten zu einigen und von den Gegnern zu
trennen beginnt. Aristokraten scheiden sich von Demo-
kraten, Royalisten von Republikanern, Constitutionelle
von Feudalen, Centralisten von Föderalisten etc. etc.
Die politische Meinung greift in alle Stände dann
über und zieht die Gleichgesinnten im Adol, in der
Bürgerchaft und im Proletariat an sich. „Was in der
Geschichte des menschlichen Geschlechts als Grund-
gesetz der Weltordnung gelten muss“, behauptet

Obrázek č. 3: Obstrukce na říšské radě ničily veřejnou atmosféru v Předlitavsku. Tomuto tématu se nemohl
vyhnout ani Zeitschrift... VKOL.

nezačít smířování právě na tomto poli? Koerberem inspirovaná jednání na Moravě nakonec
vedla v roce 1905 k jistému kompromisu známému jako Moravský pakt,³⁵ to již ale *Zeitschrift*
čtyři roky nevycházel.

35 Na Moravě se jednalo již před Koerberem, permanentní výbor tu fungoval od roku 1898, viz MAREK,
P. K moravským smířovačkám z let 1898–1905. ČMM. 1992, roč. CXI, č. 1, s. 78. nebo MALÍŘ, J. *Poměr
moravské lidové...*, s. 63.

Hirsch registroval, že Německo začalo s rychlou výstavbou námořní flotily. Nemělo se v jeho případě už jednat o loďstvo se zájmem o Balt, Severní moře, přílehlý Atlantik, ale Němci začali stavět flotilu, která již měla být konkurencí Británii. Jména jako Leo von Caprivi či Alfred Tirpitz začala mít v císařském Německu velmi silný vliv.³⁶ Hirsch se děsil ujíždějícího vlaku a toho, že mocnářství zůstane ve stanici „Kleiner-Oesterreich“. Takovýto stav by navíc dle něj podporoval spíše revoluční než evoluční tendence. Moc dobře si byl vědom, že sociální a politický stav říše si vyžaduje úpravy. Nicméně ty chtěl v politické rovině pouze mírné, ale v sociální rovině by se Hirsch pravděpodobně nebránil i reformám hlubším, snad překračujícím názorové hledisko jeho vrstev. Reprezentoval jakýsi rodící se sociální liberalismus. Upínal se i proto stále intenzivněji ke koloniálním výzvám. V úvodníku *Sociale Revolution oder sociale Reform?* opětovně opakoval až do omrzení své teze, že: „Všechny velké státy světa, kromě Rakousko-Uherska, se snaží o rozvoj a zvětšení svých válečných flotil kvůli koloniálním ziskům, evropské státy, tak jako v Americe Spojené státy a v Asii Japonsko. Námořní moc a zámožský obchod jsou klíčová slova znějící v každých ústech.“³⁷ Díky koloniální energii ztratí spory o evropské hranice na své palčivosti, předejde se sociálním revolucím. Kolonialismus naopak pomůže sociální otázku řešit. Bez koloniální politiky Rakousko-Uhersko nemůže zvládnout své základní existenční otázky. Prognóza listu pak zněla: „Sociální století nebude stoletím sociálních revolucí, nýbrž stoletím velkých sociálních reform.“³⁸ Bylo jen velkou škodou, že tento reformistický, rozumný, všeobecně akceptovatelný návrh nebyl do Velké války důrazněji prováděn. Texty v obdobném duchu (koloniální politika, potřeba ofenzivní zahraniční akce, zprávy z Číny a řešení čínské vnitropolitické krize velmocemi apod.), doplňované zahraničněpolitickými tématy či expozé ministra zahraničí mocnářství haličského hraběte Agenora Goluchowského, vyplňovaly obsah všech čísel do konce roku 1900.

V následujícím roce, posledním, kdy byl list vydáván, se Hirsch a jeho spolupracovníci zaměřovali na stejná témata. Hned v prvním čísle list analyzoval vztah Rakousko-Uherska k německé koloniální politice. V tomto textu opět naplno vítězila tradiční německý liberální duch 70. let 19. století. Obviňování klerikálů, části české aristokracie (hlavně „deutschfeindlich“ domu Schwarzenbergů), kteří ve spojení s Čechy bojkotují politiku Trojspolku, který si autoři spojovali s motorem, jenž táhne mocnářství k „Weltpolitik“. Pokud ovšem tak mocné síly uvnitř monarchie jsou proti koloniální ofenzivě, samotná buržoazní proněmecká vrstva situaci nemůže zachránit a habsburské říši zbývá pouze role pozorovatele v koncertu velmocí.³⁹ V posledním roce jakoby Hirschovi a spol. docházela trpělivost. Tón listu se pozvolna, i když mírně, měnil k výčitkám vůči Slovanům (Čechům), absolutistům (konzervativní šlechtě), Maďarům (drželi prý nepřátelskou politiku vůči Trojspolku) a klerikálům (římskokatolické církvi). Pravděpodobně se na této změně ve vyznění listu projevovaly parlamentní obstrukce, které vytvářely atmosféru naštanosti, rezignace, znechucení, ztráty víry v budoucnost. Liberální Němci jsou prý ti nejvíce utlačováni v celé říši, psal Hirsch, jejich defenziva je předzvěstí úpadku všech Němců v Předlitavsku. Hirsch jakoby naznačoval, že nepochopení moderních myšlenek ostatními národy a silami v říši bude postupně nutit liberální Němce ke stále větší afinitě k Berlínu. Pokud, kromě liberálních Němců, nikdo v habsburské dvojmonarchii nechápe, že charakteristickými znaky moderní doby jsou: „Vystěhovalectví,

36 K Tirpitzově vzestupu po intronizaci Viléma II., především od poloviny 90. let, viz TROTHA, A. von. *Grossadmiral von Tirpitz: Flottenbau und Reichsgedanke*. Breslau: Wilhelm. Gottlob Korn Verlag, 1933, s. 42 an.

37 *Sociale Revolution oder sociale Reform? Zeitschrift...* 23. 5. 1900, roč. 2, č. 10, s. 72.

38 *Sociale Revolution oder sociale Reform? Zeitschrift...* 23. 5. 1900, roč. 2, č. 10, s. 74.

39 *Oesterreich-Ungarn und deutsche Colonialpolitik. Zeitschrift...* 9. 1. 1901, roč. 3, č. 1, s. 1–2.

Nr. 10.

Olmütz, 23. Mai 1900.

H. Jahrgang.

ZEITSCHRIFT

für

Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung.

Heftweise 2, und 4 Hefen
zu je 20 Bogen.
Inhaltsverzeichnis
Dargestellt durch Postanstalt
Prag Nr. 4, 1. Jahrgang 2.

Herausgeber:
Dr. Heinrich Hirsch,
Advokat in Olmütz.

Verlagsort:
Olmütz, Oberstr. 3 (Hofbuchhandlung M. Hirsch).
Postexpedition Olmütz Nr. 1111a.
Vertriebsstelle:
an Dr. Heinrich Hirsch, Olmütz, Oberstr. 3.

Inhalt: Sociale Revolution oder sociale Reform? — Kaiser Franz Josef I. und der Dreibund. — Das Ministerium Koerber und die österreichische Volkswirtschaft. — Graf Goluchowski und die Weltpolitik. — Chronik der Wiener Börse. — Erhöhung des Zolls auf Getreide?

Sociale Revolution oder sociale Reform?

Ein Beitrag zu den Lehren des Staatsrechts und der Geschichte.

„Die unabwehrliche Achtung vor den Ansprüchen Anders auf Freiheit und Besitz ist die moralische Grundlage, auf der allein ein menschliches Recht, ein Recht auf Ewigkeit gebaut werden kann.“

Olmütz, den 23. Mai 1900.

Die Flotte, der Seehandel, die colonialen Erwerbungen und Entwicklungen haben im Ausgang des alten, auf der Schwelle des neuen Jahrhunderts eine vorher ungeahnte Bedeutung für die Völker gewonnen und beschäftigen den Verstand, das Interesse, die Phantasie der weitesten Kreise. Alle Grossstaaten der Erde, bis auf Oesterreich-Ungarn, streben nach einer Erweiterung und Vergrößerung ihrer Kriegsmotte, nach einer Ausdehnung ihres colonialen Besitzes, die europäischen wie in Amerika die Vereinigten Staaten und in Asien Japan. Seemacht und Seehandel sind Schlagworte in aller Munde. Man braucht kein Prophet zu sein, um voraussagen, dass die Kriege in Zukunft mehr Seekriege sein werden, als sie es in der Vergangenheit waren. Seehandel, Seefahrt und Seemacht haben nicht nur den Reichtum und die Herrschaft der Völker sondern auch ihr Wissen und ihre Bildung vermehrt, ihren Charakter gestählt, ihre Kühnheit und ihren Freiheitsdrang entflammt. Die Ausbeutung der Europäer in Afrika, Asien und Ozeanien, der Eintritt der Nordamerikaner und der Japaner in den allgemeinen Wettstreit um Handel, Erwerb und Macht haben den Seelinteressen ein grösseres Gewicht als jemals früher gegeben. Die rasche Zunahme der Bevölkerung, das Wachsthum der Industrie haben die europäischen Mächte gezwungen, neue Absatzgebiete für ihre Erzeugnisse, neue Länder für die überschüssige Volkskraft aufzusuchen. Das alte Europa ist zu enge geworden. Das oceanische Element hat Macht gewonnen über Handel und Erwerb, politische Pläne und Ent-

würfe. Eine Seemacht ist nöthig zum Schutz der Handelsflotten, zur Behauptung der Colonien. Kein Staat der Gegenwart kann ohne genügende Seerüstung bestehen. Die Schwierigkeiten, in Europa die Landesgrenzen zu verschieben, locken auf's Meer hinaus. Aber auch in den socialen Zuständen, viel mehr als in dem Willen und den Leidenschaften der Einzelnen, wuchtet das Bestreben der Staaten nach Ausdehnung und Verstärkung der Seemacht und der Wunsch, die Seeherrschaft keines einzelnen Landes zu dulden. Aus der zweiten Rolle, welche der Seemacht bisher zufiel, tritt sie mit der socialen Forderung auf, fortan gemeinsam mit dem Landheere die erste zu spielen und die sociale Zukunft der Völker zu entscheiden.

Die Gesellschaft gleicht einer Wage in der Hand des Monarchen; er muss bald hier, bald dort ein Gewicht hinzufügen oder entfernen, um die Schwankungen zu beseitigen und so die Harmonie, wenn sie einmal gestört ist, wiederherzustellen.* Diese Ausführungen des deutschen „Reichsanzeigers“ vom März 1890 gaben wohl die socialpolitische Doctrin Kaiser Wilhelms II. wieder. Er waltete eine tiefgehende Meinungsverschiedenheit in einer der wichtigsten Fragen der inneren Politik zwischen ihm und dem Kanzler. Zuzufolge dieser Differenz wurde die Trennung eine Nothwendigkeit: Bismarck musste gehen. Ende 1898 hat Herr v. Helldorf, der 1890 der Führer der Conservativen war, es für eine Unwahrheit erklärt, dass er der Fraction gesagt habe: der Kanzler wünsche die Ablehnung der Vorlage (des Socialistengesetzes), wenn die Ausweisungsbefugnis falle, dass er selbst in der Speculation auf Strassenkampf, mindestens auf ganz radicale Reichstagswahlen, eine Politik des Positivismus empfohlen habe. Der Kanzler wünschte aber die Annahme. Die Erklärung dafür, dass er abstand, die Fraction in diesem Sinne zu beeinflussen, lag darin, dass er auf das Zustandekommen einer derart abgeschwächten Vorlage nicht so viel Gewicht legte, um dem Kaiser auch in dieser Frage entgegenzutreten und die Zahl der controverisen Punkte zu vermehren.

Obrázek č. 4: Sociální otázka byla jedním z nejčastějších témat Zeitschriftu... VKOL.

lodní doprava, zakládání kolonií, kultivování divočiny, zprvozňování továren, dobývání zahraničních trhů...“⁴⁰ tak je bohužel říše odsouzena ke stagnaci, která bude spojena s rostoucím neklidem, nervozitou a energií, jež se bude vybíjet v nesmyslných domácích pŕtčkách. USA, Rusko a Velká Británie zatím budou držet všechny trumfy mezinárodního obchodu v rukách. Německo i Francie si to uvědomují, takže i tyto státy rychle nasedají do vlaku

⁴⁰ Oesterreich-Ungarn und ostasiatische Weltpolitik. Zeitschrift... 13. 2. 1901, roč. 3, č. 3, s. 17.

„Weltpolitik“. Hirsch, obdobně jako většina německých ekonomů a politiků, přeceňoval sílu a potenciál Ruska. List sice vycházel ještě v době před potupnou porážkou romanovské říše od Japonců ve válce v letech 1904–1905, ale přece jen většina soudobých autorů nadsazovala ruské možnosti. Naopak síly Spojených států byly postupně rozpoznávány, na obzoru se rýsovala nová světová velmoc. Velmoc jiného druhu, než jak vypadaly dosavadní staré evropské monarchie. Před lidmi typu Heinricha Hirsche se otvíralo dějství nového věku, ono „celé krásné dvacáté století“, jak zpívá Jaromíra Nohavica v písničce Těšínská. Lidé sice věřili v pokrok, zlepšování života všech tříd, v pokračování technického a vědeckého rozmachu, nicméně v podtextu těchto optimistických úvah se skrývaly, především v habsburském dvoustátí, obavy, strachy, pesimismus. Tyto temné skryté prameny neslo nevnímat, mezi řádky je četli i abonenti *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung*.

Poslední číslo listu vyšlo 26. června 1901. Závěrečná věta jakoby shrnovala snahy, cíle a smysl celého podniku a jeho organizátorů. „Ne národnostní pře a jazykové otázky, nýbrž obchod a kolonie jsou zdrojem světové moci a národního blahobytu.“ Saturovaný německý liberál izraelitského vyznání, i když svíraný vnitřní nejistotou, neporozuměl tomu, že předpokladem pro globální politiku Rakousko-Uherska byla právě neutuchající snaha a pokusy o řešení těch nesnesitelně komplikovaných jazykových a národnostních otázek. Nedostatečný stav (někdy třeba i jen pocit) spravedlnosti nelze léčit ekonomickými obklady, jejichž přínos by navíc byl diskutabilní, nerovnoměrný a se zásadními problémy doby by nehnuly. Hirsch obviňoval Čechy, konzervativce, duchovenstvo apod., že nevnímají moderní trendy, jsou zahleděni do minulosti, hledají v ní podporu pro své požadavky. Zkrátka, že jsou v moderní době anachronismem. Neštěstím německých liberálů jeho typu bylo to, že právě jejich názory na národní rovnoprávnost a s ní spojenými otázkami (jazykovými, školskými, ekonomickými) je pasovaly do role anachronických veřejných diskutérů.

IV. ZÁVĚR

Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung vycházel celkem dva a půl roku. Není to mnoho, ale ne zas tak málo. Obzvláště uvědomíme-li si, v jak pulzující době vycházel, o jakých tématech referoval, kam se snažil posunout veřejnou diskusi. Pohled šéfredaktora Hirsche na jeho epochu a dobové problémy u něj vedl k útěku vpřed. Neřešitelnost národnostních sporů v Předlitavsku, ale i v Uhrách, v ústavním rámci daném rokem 1867 vedl k různým návrhům na sanaci. Někteří věřili v krátkou, vítěznou, „ozdravnou“ válku, někteří ve všeobecné volební právo, někteří v revoluci, někteří v mravní přerod soudobé společnosti apod. Někteří už nevěřili v nic a jejich program se scvrkl do latinských slov „non movere“. Hirsch si absolutizoval sílu ekonomiky, obchodu, s čímž primárně spojoval potřebu koloniální politiky pro mocnářství. Tento návrh nebyl realistickým, stal se jen útekem před neřešitelnými, unavujícími, vyčerpávajícími spory, jež zahlcovaly veřejný prostor v západní části říše na přelomu století. Hirsch spíše věřil, než realisticky zvažoval. Spíše doufal, než analyzoval. Globálními nástroji, sprintem do neznámé budoucnosti, chtěl zhojit, překrýt, schovat, zalepit boláky veřejného života v lokálním prostoru. Byla to jen víra. Nicméně *Zeitschrift* je cenou ukázkou toho, že olomoucké noviny se primárně nemusely věnovat jen městským, místním, zemským či předlitavským problémům, ale že periodika regionálního typu mohla zasvěcovat místní čtenáře do problémů, jež se v Rakousko-Uhersku vlastně neřešily, braly se jen za kolorit, s nímž se nemá mocnářství zatěžovat. *Zeitschrift*, jehož hlavní postavou, redaktorem, editorem byl olomoucký advokát Heinrich Hirsch, zajisté patřil k zajímavým periodikům mířícím na vzdělané, movitější vrstvy olomoucké a moravské společnosti bez rozdílu

jazyka či náboženského vyznání. Racionalita a serióznost čišící ze stránek jednotlivých čísel, když ve stejné chvíli ostatní noviny chrlily dryáčnické emocionální titulky, v říšské radě se poslanci div netloukli, humoristické časopisy zveřejňovaly urážlivé kresby a v neposlední řadě monarchií zrovna prolétla vlna odporného antisemitismu v souvislosti s polenskou aférou či postbadeniiovskými jazykovými spory,⁴¹ je, krom odborné úrovně, tou největší devizou listu.

ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSWIRTSCHAFT, RECHTSPFLEGE UND VERWALTUNG – (NOT) ORDINARY OLOMOUC PERIODICAL

Summary: The crisis of the Habsburg monarchy at the turn of the nineteenth and twentieth centuries had its resons in all spheres of social life. The periodicals were the main forum for public discussion. Apart from journals, which responds to everyday event of home and foreign nature, there were periodicals, published nationwide, and also in regional dimension, which focused on trends and cases taking a place in global scale. In Olomouc and central Moravia between 1899–1901 completed this role *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Rechtspflege und Verwaltung*.

Key words: Colonialism, periodicals, liberalism, Czechs, Germans, China, economy.

Mgr. Lubomír Novotný (*1978)

Historik a právník. Pracuje na oddělení historických fondů VKOL. Specializuje se na dějiny 19. a 20. století (ústavní éru habsburské monarchie, národní hnutí, socialistické, komunistické hnutí, třetí čs. republiku) a právní dějiny.

41 Jednou ze zajímavostí listu je i to, že Hirsch ostentativně ignoroval rostoucí antisemitismus. Tuto otázku vůbec neotevíral, nemínil ji analyzovat, hledat cesty a možnosti, které se pro obyvatele izraelského vyznání na Moravě a mocnářství v takovéto atmosféře ukazovaly. Ostrý česko-německý spor a krize liberální ideologie objektivně omezovaly veřejné pozice rakouských občanů izraelské konfese. Nároky Čechů i Němců na židovskou menšinu se zvyšovaly. České hnutí vyhlášovalo potřebu třetí fáze obrození spojenou s ekonomickým programem, ten musel hlavně na Moravě směřovat ke srážce se silným hospodářským zázemím židovských obyvatel. Heslo „svůj ke svému“ počínalo opanovávat veřejný prostor. Letmé nahlédnutí na stránky moravských česky psaných novin nás nemůže nechat na pochybách. Na druhé straně v německém táboře sílil šovinismus a rasový antisemitismus (ten se vyskytoval, i když v menších dávkách, i v českém hnutí). Jednou z reakcí na to byl růst sionismu, opakem úplná asimilace často vedoucí až k náboženské konverzi. Na Moravě, výrazněji než v Čechách, byla tato asimilace, dominantně u vyšších sociálních vrstev, vztažena k moravským Němcům. Židé pomáhali držet moravským Němcům pozice hlavně v obchodních a živnostenských komorách, což mělo dopad ve volbách do zemského sněmu a díky obecním volebním řádům i v obcích. Početní převaha Čechů se tak ve městech projevovale se zpožděním. To nemohlo nemít na český národní program v markrabství výrazný vliv. Svědčí o tom po zrušení Badeniho jazykových nařízení i moravské bouře z podzimu 1899, které se projevily například v Přerově, Holešově apod. Hirsch, pokud lze odhadnout z jeho žurnalistické tvorby, setrval na tradičních pozicích klasického německého liberála židovského vyznání s mírnou příměsí pochopení pro třaskavou sociální problematiku. Hirsch mohl v sociálních demokratech vidět stranu, která byla napadána výrazy, že je „židovskou“ partají, mohl v ní spatřovat stranu jdoucí proti nacionalismu, stranu kladoucí důraz na hospodářství a ekonomiku jako základ k řešení soudobých problémů. Obdobně to vnímal i Hirsch, i když z jiných názorových pozic. Podrobně k tématu viz FRANKL, M. „*Emancipace od židů*“: český antisemitismus na konci 19. století. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2007. 403 s. Frankl ovšem považuje kauzalitu – židovské proněmecké chování, bylo příčinou antisemitismu – za omyl: „Odvozování antisemitismu od národnostního konfliktu konstruuje falešnou kauzalitu a předpokládá, že změnou jazykových či národnostních zvyků židovské menšiny mohl být antisemitismus překonán.“ FRANKL, „*Emancipace od židů*“... , s. 311. Lze ale konstatovat, že i když nebylo příčinou českého antisemitismu, tak jej zajisté potencovalo.